

УКРАЇНЬСЬКА ДІАСПОРА ЯК ІСТОРИЧНЕ, СОЦІАЛЬНЕ ТА ДЕМОГРАФІЧНЕ ЯВИЩЕ. ПЕРСПЕКТИВИ СПІВПРАЦІ МІЖ ДІАСПОРОЮ І УКРАЇНОЮ

Ірина Ключковська
Львів

ДЕРЖАВА-ДІАСПОРА У СВІТОВИХ РЕАЛІЯХ

В статті висвітлено проблему існування «держави-діаспори» в світових реаліях: використання державою своєї діаспори як стратегічного фактора політичного впливу; залучення діаспори як носія знань та вмінь щодо розробки різноманітних проєктів, програм тощо. Основна увага приділяється міжнародному аспекту відносин між діаспорою та державою.

Ключові слова: міграція, міжнародна політика, діаспора, політичний фактор, міжнародна співпраця.

In this article author elucidates the problem of existence of the certain scheme of “state-diaspora”: the state uses its diaspora as a strategic factor of political influence; as a carrier of certain knowledge and abilities for a development of some projects, programs, etc. Major attention is paid to the aspect of international relations between Diaspora and the state.

Key words: migration, international politics, diaspora, political factor, international cooperation.

Сьогодні міграцію розглядають як одне із визначальних питань, що характеризує ХХІ століття. За даними Світового банку понад 130 мільйонів людей знаходиться поза межами своєї батьківщини. Міжнародна організація з питань міграції наводить ще більш вражаючі цифри: в наш час 192 мільйони людей живе поза межами свого місця народження, що становить 3 відсотки всього населення світу. А це означає, що приблизно одна особа з 35 у світі є мігрантом. Від 1965 року до 1990 року кількість міжнародних мігрантів зросла на 45 мільйонів, що становить річний зріст у 2,1 відсотки. Цьогорічний річний зріст – 2,9 відсотки.

Питання міграції є багатовимірним, адже це явище є основою та неминучою складовою економічного та соціального життя кожної держави, і, якщо нею правильно керувати, то вона може бути вигідною як для окремих осіб, так і для суспільств.

Питання міграції включає такі аспекти, як: трудова міграція, возз'єднання родин, міграція та безпека, міграція та торгівля, права мігрантів, інтеграція в чужоземне середовище, міграція та розвиток країн походження і країн проживання та ряд інших.

Існує багато глобальних тенденцій в сучасному мобільному світі, що впливають на міграційні процеси, серед яких слід назвати:

- економічні нерівності розвитку країн;
- лібералізацію торгівлі, що потребує більш мобільної робочої сили;
- розвиток комунікаційних мереж, що пов'язують всі частини світу;
- виникнення транснаціональної міграції та ін.

Потреба в робочій силі в розвинених країнах, а також її наявність в країнах, що розвиваються, сприяє глобальному міграційному рухові. Величезний світовий ринок праці надав роботодавцям можливість винаймати працівників-мігрантів, як складову політики заощадження коштів. Глобалізація та пов'язані з нею чинники збільшили рух робочих потоків крізь кордони. Особливо це стосується висококваліфікованих працівників, в чому зацікавлені великі міжнародні корпорації, а через брак робочої сили в розвинених країнах, зокрема у сфері послуг, Європа та Сполучені Штати намагаються прийняти «ліберальну політику» щодо залучення емігрантів, зокрема у готельному та ресторанному бізнесі, програмуванні, фінансовому та страховому секторах.

За свідченнями експертів, починаючи з 2001 року, міжнародна економіка зазнала суттєвого спаду. Міжнародний Валютний Фонд передбачив, що економічне зростання спаде на 3,2 відсотки у порівнянні з попередніми роками. Хоча це частково знижує рух робочої сили, особливо в галузі інформаційних технологій, будівництва, виробничих секторах, проте, на сьогодні економічний спад не вплинув на повернення мігрантів до рідних країн. Досвід фінансової кризи в Азії 1999 року показує, що мігранти залишаються в країні свого проживання, навіть, якщо умови погіршуються. Тимчасовий спад не може спричинити розриву в русі мігрантів, а також докорінно не змінить сучасних тенденцій.

Вагомою причиною міграційних сучасних процесів є також демографічна ситуація в світі. Ріст населення відрізняється у розвинених країнах та країнах, що розвиваються. У розвинених країнах нинішнє річне зростання становить менше 0,3 відсотки, тоді як в інших частинах світу кількість населення зростає в 6 разів швид-

ше. За підрахунками ООН в Японії та країнах Європи спостерігається стійкий спад приросту населення впродовж наступних 50 років. Так наприклад, підраховано, що до 2050 року населення Італії зменшиться з нинішніх 57 мільйонів до 41 мільйона, населення Японії зменшиться від 127 мільйонів до 105 мільйонів у 2080 р. До того ж в цих країнах спостерігають старіння населення. Тому одним із засобів розв'язання проблеми може бути «замінна міграція».

Розвиток транспортних та комунікаційних технологій, що з'єднує різні місця світу, веде до появи так званої «транснаціональної міграції». Найбільш показовими наслідками цього є явище подвійного громадянства, яке приймається у багатьох країнах світу, запровадження права власності та права голосу. Держави тепер визнають, що належність до країни не визначена територією. Виникає новий вид стосунків «Людина-держава», «держава-діаспора».

Міграція починає займати одне із чільних місць в політиці не лише Великої вісімки та багатьох країн світу, але й таких структур, як ООН, ЮНЕСКО, ЄС та ін. Так в червні 2007 року у Брюсселі відбувся Глобальний Форум з питань Міграції та Розвитку, який міжнародна спільнота розцінює як новий процес на світовому рівні, що дозволить урядам розвинених країн та країн, що розвиваються обговорити практичні шляхи зміцнення взаємовигідних зв'язків між міграцією та розвитком. Учасники Форуму мали на меті змінити парадигму міграції та розглянути питання оптимізації залучення міграції до проектів політики розвитку.

У роботі Форуму взяли участь учасники з понад 120 урядів та 200 громадських організацій. В колі дискусій – питання пов'язані з діаспорою, оскільки це явище виникло як наслідок міграційних процесів. Проблеми було обговорено на секції «Робота з діаспорою заради розвитку», метою якої було представити приклади якнай-ефективнішого залучення діаспори для взаємної користі як країни проживання, так і країни походження та запропонувати новий інструментарій для збільшення впливу діяльності діаспори як чинника розвитку.

Проведення конференцій на діаспорну тематику вже віддавна є світовою практикою. Такі заходи на тему взаємодії держави та діаспори регулярно відбуваються в країнах Європи, Азії, Африки, зокрема таких як Польща, Угорщина, Франція, Ізраїль, Вірменія, Індія, Китай, Союз африканських держав та в багатьох інших. Метою таких форумів є вироблення механізмів співпраці з діаспорою, яку розцінюють як потужний державотворчий фактор, а проведення та-

ких заходів – як інтегральну частину розвитку взаємовідносин держави та її співвітчизників за кордоном.

За останні 25 років на політичній арені роль діаспори помітно зросла. Причин є багато, серед яких слід назвати геополітичні зміни, в тому числі й ті, що були зумовлені крахом комуністичної системи, що привело до виникнення нових країн на політичній карті світу; політику полікультурності, яка активно впроваджується в тих країнах, де живе багато іммігрантів; новітні комунікаційні технології, що суттєво покращили здатність мобілізуватися і сьогодні є потужним засобом спільного згуртування та ін.

Сьогодні багато країн вже розробило механізми різностороннього співробітництва з власними діаспорами, стимулюючи в такий спосіб процеси культурної, політичної, наукової та бізнесової інтеграції. Результатом, наслідком таких інтеграційних взаємодій є виникнення цілісності, що має нові якості та сутність. У процесі взаємодії відбувається формування інтересів, цілей, які усвідомлюються як спільні для цієї цілісності.

Світова практика засвідчує, що при виробленні політики взаємодії держави та її діаспори слід дати відповідь на питання: Хто? (є діаспорою), Де? (локалізована діаспора), Як? (залучити діаспору для розвитку), Чому? (очікуваний результат від співпраці з діаспорою). Уряди багатьох країн ставлять собі за мету мобілізувати діаспору шляхом залучення та активного використання людського, соціального, фінансового, культурного, політичного капіталу.

Міжнародна організація «Діаспора як творець багатства» подає ряд прикладів співпраці урядів зі своїми діаспорами. Серед них:

- запровадження урядових програм Сальвадору, Колумбії, Аргентини, Естонії, Ефіопії та ін.;

- діяльність спеціальних урядових структур з питань співпраці з діаспорою Бразилії, Туреччині, Азербайджані, Вірменії, Литві, Мексиці, Румунії, Тунісі, Сирії, Перу та ін.;

- організація подій для діаспори: Боснійський Конгрес діаспори, Сирійська Конференція експатріантів під патронатом Президента, Конференція з питань міграції та розвитку у Китаї, Африканський Саміт Інтелектуалів у Сенегалі, міжнародний семінар для закордонних перуанців, Діаспора Сербії та Батьківщина та ін.

Багато країн світу використовують свої діаспори як інструмент для реалізації своєї зовнішньої і внутрішньої стратегії розвитку. Деякі діаспорні асоціації впливають на формування політики державо-опонентів своїх країн походження на користь батьківщини, вплива-

ють на уряди своєї держави через підтримку чи опозицію, надають фінансову чи іншу допомогу політичним партіям, рухам, громадським організаціям.

Як відомо, існує «стратегія розвитку» японського етносу, китайського, циганського та ін. Кожна ця стратегія працює на відтворення в умовах, що постійно змінюються в результаті історичних обставин унікального етносу. Еволюційна стратегія розвитку єврейського етносу, наприклад, базується на засадах сегрегації єврейської громади від неєврейського світу; підтримки у членів єврейської громади переконаності у своїй обраності; інтелектуальному захисті доктрин і ідеологій іудаїзму і єврейських теорій антисемітизму та ін. Результатом цієї стратегії стало утворення єврейського суперетносу з унікальними характеристиками: лояльність і відданість «народу Ізраїлю», як глобальній єврейській релігійно-етнічній спільності; високий ступінь етнічної ідентифікації; високий рівень згуртованості, координування і погодженості між єврейськими громадами; менталітет «обраності» єврейського народу; моральний партикуляризм, що виражається у відомій фразі: «добре те, що добре для євреїв»; всебічна підтримка держави Ізраїль і лобіювання його інтересів у всіх країнах єврейської діаспори. Це, безумовно, сприяло консолідації єврейських громад у країнах проживання і приводить до того, що євреї США, Канади, Великобританії та інших країн їдуть з родинами в Ізраїль попри те, що там точиться безперервна війна, що Ізраїль фактично є не прифронтовою, а фронтовою зоною в ізраїльсько-палестинському конфлікті.

У зв'язку із зростанням асиміляційних процесів, які є об'єктивними явищами у середовищі діаспор, депутат Кнессету започаткував антиасиміляційну програму під назвою «Право народження». (За даними Інституту Світового Конгресу асиміляція, тобто зникнення діаспорних євреїв у країнах проживання, набирає катастрофічного розмаху. Враховуючи процент асиміляції серед євреїв, що становить 50%, через 30 років поза межами Ізраїлю їх буде лише 4,4 мільйони). Згідно з цією програмою кожен молодий єврей віком від 15 до 26 років має право скористатися безкоштовним авіаквитком для поїздки та для десятиденного перебування в країні свого походження відповідно до програми, яку він обере, загальною вартістю \$15.000 – 20.000 на особу. Фінансування забезпечується із спеціально створеного для цієї мети фонду. Програма діє з 2000 року.

У США Ізраїль володіє надзвичайно потужним інструментом –

American Israel Public Affairs Committee (AIPAC), більш відомим як «єврейське лобі». Серед багатьох проектів слід назвати його співробітництво з американським Конгресом, результатом якого було:

- \$2,9 мільярди на допомогу Ізраїлю, включаючи фонди на боротьбу з тероризмом;
- \$500 мільйонів на ізраїльську оборону;
- \$70 мільйонів на новоприбулих іммігрантів з колишнього Радянського Союзу.

AIPAC вдалося переконати 82 сенатори та 236 депутатів підписати петицію, яка вплинула на відмову Президента США чинити тиск на Ізраїль з метою пришвидшення мирних переговорів.

Численні організації працюють на спільну мету в ім'я зміцнення солідарності євреїв у цілому світі, серед найвпливовіших слід назвати:

- World Jewish Restitution Organisation, яка змусила швейцарські банки виплатити євреям пограбованим в роки Другої світової війни їх добро та відшкодувати втрати;
- United Jewish Appeal, організація, яка займається філантропічною діяльністю і виділяє щорічно понад \$700 мільйонів на підтримку різних справ євреїв у світі.

Це лише один з багатьох прикладів використання державою своєї діаспори як фактора політичного впливу.

Форми реалізації цієї політики, а також засоби і методи для досягнення цієї мети можуть бути різноманітними, але строго в рамках офіційно прийнятої ідеології співпраці. Цікавим у цьому контексті є приклад діяльності вірменської діаспори, якій вдалося вплинути на ситуацію, що склалася у Вірменії в постконфліктний період 1994 року, коли спостерігалася відсутність національної консолідації, дроблення та протистояння політичної еліти ураженої внутрішніми суперечностями, що призвело до застою економічних реформ і тим самим до суттєвого сповільнення інвестиційних надходжень, і домогтися шляхом успішного лобіювання в американському уряді розширення офіційної допомоги Вірменії. В результаті було заблоковано програми допомоги для Азербайджану, натомість Вірменія отримала \$240 млн. Цей крок забезпечив потужну підтримку вірменським урядам, які знаходилися на стадії перманентної ротації.

На всіх етапах свого входження до ЄС країни-кандидати активно залучали свої діаспори. У 2003 році відбулася спільна конференція Парламенту Польщі та польських громад зарубіжжя під назвою «Конференція Полонії з країн Європейського Союзу», на якій мар-

шалек Сенату Лонгін Пастусяк відзначив велику роль польської діаспори на шляху входження країни до ЄС, окресливши її два найважливіші завдання:

- вплив на уряди 15 країн-членів ЄС у питанні ратифікації договору про вступ;

- робота над утвердження позитивного образу держави у країнах проживання з метою успішного проведення моніторингу громадської думки у країнах ЄС з питання входження Республіки Польщі до цієї європейської структури.

Багато країн, таких як Ізраїль, Вірменія, Куба, Греція розглядають діаспору як важливий стратегічний політичний засіб впливу в країнах проживання. Прикладом цього є створення спільних американських асоціацій, представниками яких є одні з найвпливовіших осіб у Вашингтоні.

Як показує досвід зарубіжних країн, у стосунках держави та діаспори окремою проблемою є цілий комплекс завдань економічного характеру, зокрема: залучення інвестицій, розвиток торгівельних відносин та врегулювання питання грошових переказів, що зумовлює зміни в банківській системі, адже саме банки відіграють вагому роль у спрямуванні фінансових потоків трудової імміграції до країн походження.

Наведемо не зовсім типовий, але дуже показовий приклад активного залучення китайської діаспори для розвитку своєї історичної батьківщини. Високий рівень національної свідомості китайців зумовлений низкою чинників, таких як нерозривний зв'язок між національною свідомістю і традиційними цінностями китайців, однорідним складом населення Китаю. Для всіх китайців, де б вони не жили, головне – це батьківщина та необхідність працювати для її процвітання. Саме ця країна зуміла використати всі чинники впливу, в тому числі і своїх співвітчизників за кордоном. Ще 35-40 років тому всесвітня китайська діаспора («хуацяо») вела доволі хаотичне існування. Сьогодні завдяки цілеспрямованій урядовій політиці – це потужна консолідована формація, яка вклала мільярди американських доларів інвестицій в економіку КНР, а це 70-80% усіх іноземних інвестицій, які походять переважно з Гонконгу, Тайваню і Сінгапуру, де китайські підприємці створюють компанії та здійснюють фінансові вливання у свою батьківщину. Зовнішня економічна політика Китаю може бути охарактеризована економічною інтервенцією в Південно-Східну Азію, в якій етнічні китайці становлять 86% найбагатших людей. Китайська діаспора контролює економіку

Індонезії мало не на 90%, Таїланду – на 75%, Малайзії – на 50-60%. Громадська думка є одностайною у твердженні, що завдяки ефективній реалізації правильно визначених політичних заходів у Китаї, фахівці з діаспори не бояться інвестувати в економіку своєї батьківщини.

В інвестиційній політиці багатьох держав пріоритетним напрямком є сприяння для вливань в економіку від діаспори, опираючись на тезу про те, що гуманітарна програма допомоги країнам свого походження, непідкріплена діловою та інвестиційною програмами, не є ефективною та успішною. Іншими словами: гуманітарна допомога без інвестицій є безвідповідальною стратегією. Вплив таких інвестицій розцінюється однозначно як позитивний, оскільки вони є каталізаторами розвитку, сприяють підвищенню продуктивності праці, передачі знань, навиків набутих в країнах проживання, сприяють у налагодженні співпраці між підприємствами, якими вони володіють на еміграції, та зупиняють відтік інтелектуальної сили за кордон, оскільки надають робочі місця і запроваджують новітні технології та ін. Як зазначають експерти, мотиваційним фактором для інвестицій діаспори є не лише прибуток, але й ностальгічні почуття, етнічні зв'язки, збережена національна ідентичність, бажання приєднатися до розвитку рідних країн. У зв'язку з цим затверджується система законодавчих актів, спрямованих на покращення інвестиційного клімату, змін до системи оподаткування та візового режиму, митних правил та ін.

Значна увага багатьох держав фокусується на ефективному залученні людського ресурсу діаспори, зокрема у політиці – використання висококваліфікованих кадрів. У Нігерії створено Базу даних професійних людських ресурсів, у Гані – Банк навиків, у Беніні – Базу даних співвітчизників-професіоналів, які проживають у Франції і Базу компетентності. Африканський Форум розвитку має Африканську експертну базу даних діаспори, Колумбія – дослідницьку мережу «Ред. Калдас», Болгарія – Кваліфікації за кордоном, Азербайджан – Ресурси і інтелектуальну галузь. Як зазначає Міністр промислової політики та підприємництва Шрі Ланки Гаміні Пейріс: «Нашою найбільшою цінністю є людський ресурс. Надходження від нашої діаспори займають друге місце серед надходжень у нашу країну» – каже він. Добрим прикладом може слугувати досвід регіону Карибських островів, де показник міграції людей, які отримали вищу освіту в коледжах є чи не найбільшим у світі: за оцінками 76% жителів Ямайки, які отримали освіту в коледжі, зараз проживають

у США. Ця «перекачка розуму» була великою втратою для країни, але використовуючи вміння та досвід діаспори, урядам вдається не лише нейтралізувати ці негативні явища, але й залучити діаспору як носія знань та вмінь для розробки різноманітних проектів. Ці дані засвідчують про вміння використати кожне явище, зумовлене новими міграційними хвилями на користь розвитку своєї держави, хоча це явище, без сумніву, має як позитивні, так і негативні сторони. Так із 400.000 студентів, які Китай відіслав на навчання за кордон у франкомовні країни, повернулося на батьківщину лише 140.000. Зате в даний час випускники, які не повернулися, створили понад 3.000 підприємств у Китаї, а 10.000 висококласних фахівців беруть участь у роботі 35 державних бізнес-інкубаторів.

Діаспори ніколи не були однорідними середовищами, незважаючи на їх спільне походження. Часто всередині спостерігаються конфлікти, зумовлені різними обставинами та причинами, що змусили людей покинути рідну землю. Як приклад, стосунки між мігрантами, що виїхали з Куби до 1962 року і новою хвилею, що вважає себе «дітьми революції» і належить до різних соціальних та економічних класів, характеризуються глибокими суперечностями.

Почуття належності до діаспори може зовсім зникнути, пригаснути, бути активним чи ні. Це залежить від ряду об'єктивних та суб'єктивних чинників. Інколи це може бути випадок чи подія на батьківщині. Катастрофа 2004 року в Азії, яка була наслідком цунамі, мобілізувала закордонні організації Шрі-Ланки, Індії, Індонезії, Таїланду. Помаранчева революція в Україні сколихнула тисячі українських структур в закордонні. Проте, як правило, в даний час, незважаючи на суперечності, трансформаційні процеси, новітні реалії в діаспорному середовищі, спостерігається стійка тенденція у політиці держав, спрямована та мобілізацію величезного потенціалу своїх співвітчизників у зарубіжжі.

На вебсайтах індійської діаспори можна прочитати: «Діаспора є чимось дуже особливим для Індії. Проживаючи в далеких країнах, її громадяни добилися неймовірного успіху у вибраних професіях і все це завдяки відданості своїй справі та тяжкій праці. Дуже важливим є те, щоб вони завжди пам'ятали про свій емоційний, духовний та культурний зв'язок зі своєю рідною країною. Він завжди буде звучати взаємною гармонією в серцях народу Індії».

Саме тому багато країн світу розробило та реалізує потужні програми підтримки та розвитку своїх діаспор з метою збереження їх національної ідентичності. Лише маючи національно свідому, па-

тріотичну діаспору, яка постійно відчуває турботу та зацікавленість своєї батьківщини походження, можна сподіватися на ефективний зворотній зв'язок.

Українська діаспора налічує від 12 до 20 млн. Серед 30 мільйонів працездатних громадян кожен четвертий працює закордоном. За оцінками експертів щорічно близько 2,5 млн. українців їде для нелегальної роботи в інші країни. За даними Всесвітнього Конгресу Українців та Інституту демографії й соціальних досліджень кількість нелегальних мігрантів із України за 2005 рік виглядає приблизно так: Росія – 1 млн., Польща – 300.000, Італія – 200.000 – 800.000, Португалія – 65.000 – 150.000, Іспанія – 100.000 – 400.000, Туреччина – 35.000, США – 20.000.

Українська діаспора не є унікальним явищем – це живий організм, який зазнає впливів та змін, зумовлених рядом економічних, політичних та культурних чинників. Вона вписується в загальну світову діаспорну та міграційну мозаїку, з властивими для неї внутрішніми суперечностями, конфліктами різних еміграційних хвиль, трансформаційними та асиміляційними процесами.

Українські громади сьогодні не існують у їх первісному вигляді. В їх середовищі відбуваються значні трансформаційні процеси, зумовлені різними чинниками, зокрема асиміляційними. За роки незалежності нашої держави виникло також нове явище – східна діаспора, яка почала розвиватися після розвалу радянської імперії, проте знаходиться лише на стадії активного структурування і потребує особливої уваги й підтримки з боку своєї історичної батьківщини.

Народилася й нова проблема четвертої хвилі еміграції з мільйонами наших співвітчизників, якими практично не займається держава, завдання якої частково перебрала на себе церква, слугуючи тим осередком, навколо якого гуртуються заробітчани. З одного боку спостерігаємо відтік потужних інтелектуальних сил з України, що за висловом Г. Удовенка, народного депутата України, який тривалий час очолював Комітет з питань прав людини, національних меншин і міжнародних відносин Верховної Ради, може перетворити країну в «зону стихійного лиха». З іншого боку, Олег Воловина, професор, президент Informed Decisions Inc. (США), провівши детальний статистичний аналіз, робить висновок про те, що потік четвертої хвилі позитивно впливає на функціонування українських громад, зокрема у США, та є активним фактором зменшення асиміляційних процесів серед українства. Нова хвиля еміграції – яви-

ще далеко неоднозначне і ще потребує окремого вивчення та дослідження.

Проте на відміну від більшості країн світу, в нашій державі немає усвідомлення важливості залучення діаспори до державотворчих процесів. Проголошення незалежності нашої держави по-суті мало б стати тим переломним моментом, який привів би до глибокого розуміння участі світового українства у справі розбудови України як демократичної європейської держави. Адже ця доленосна подія, послуговуючись математичним терміном, є точкою біфуркації, що веде до нових якісних змін не лише у внутрішній та зовнішній політиці, але у стратегії співпраці з українською діаспорою, яка є величезним ресурсом знань та можливостей. Певні позитивні зрушення в цьому напрямку відбулися після 2004 року, коли вперше було створено при МЗС управління з питань зв'язків з закордонним українством, розроблена концепція і програма співпраці з діаспорою та виділені кошти.

Таким чином, навіть побіжний аналіз дозволяє зробити наступні висновки:

- За останні 25 років значення діаспори, яка є результатом перманентних міграційних процесів, зумовлених низкою глобальних причин, невинно зростає.

Світова практика показує, що держави розцінюють діаспору, як:

1. Потужний націотворчий та державотворчий фактор розвитку;
2. Дієвий інструмент політичного, економічного та культурного впливу в країнах проживання;
3. Ефективний засіб для утвердження позитивного образу своєї держави у міжнародній спільноті.

- Для реалізації розвитку стратегії співпраці з діаспорою та з метою збереження національної ідентичності держави використовують різноманітний інструментарій, а саме:

1. Створення спеціальних відомств в урядах, які уповноважені займатися розвитком діаспори;
2. Розробка програм (програми повернення співвітчизників, молодіжні програми, програми підтримки розвитку бізнесу...);
3. Проведення форумів, конгресів, конференцій, як засіб вироблення механізмів співпраці та запозичення й обміну досвідом.

- Україні, як молодій державі, в питанні взаємодії з діаспорою необхідно базуватися на постулаті: українська діаспора інтегральна частина нашої держави. У зв'язку з цим:

1. Вивчити світовий досвід взаємодії з діаспорою та механізми

співпраці;

2. Розробити стратегію співпраці з діаспорою як державотворчого фактору, поєднуючи капітал вмінь та знань на синергетичній основі;

3. Визнати напрям роботи з діаспорою як стратегічний, який не залежить від змін політичних персоналій.

Джерела та література:

1. Збірник доповідей Першої міжнародної наукової конференції «Діаспора як чинник утвердження держави Україна у міжнародній спільноті». – Львів: Сполом, 2006.

2. Актуальні питання вітчизняної етнополітики: шляхи модернізації, врахування міжнародного досвіду. – Київ: Український незалежний центр політичних досліджень, 2004.

3. Кардаш П., Кот С. Українці в світі / П. Кардаш, С. Кот. – Київ: Фортуна, 1995.

4. <http://www.gfmd-fmmd.org>

5. <http://www.iom.int/jahia/jsp/index.jsp>

6. <http://www.senat.gov.pl/k5/polonia/konf/sten/>